

GERÇEĞE UYGUN DEĞER: SUÇLU MU, YOKSA ÇARE Mİ?

Tek bir genel kabul görmüş tanımı bulunmamakla birlikte, bilançoların düzenlendiği tarih itibariyle ilgili varlık ve borçların piyasa değerlerini ifade ettiği belirtilebilecek olan gerçeğe uygun değer kavramı, ilk uygulamalarının görüldüğü 1800'lü yılların ortalarından bu yana muhasebe/finansal raporlama literatürünün en çok tartışılan konularının başında gelmiştir. İlk kez uygulandığı ABD'li demir yolu şirketlerinin finansal tablolarından bugüne, raporlanan tutarların en kesin ve güvenilir ölçü olan maliyet değerinden mi, yoksa mümkün olduğunca mevcut durumu yansıtmaya ve güncel değerleri göstermesi nedeniyle ihtiyaca daha uygun olan cari değerlerden mi oluşması gerektiği sorusu muhasebe meslek mensupları ve teorisyenlerin sürekli ilgi alanında olmuştur. Öyle ki, bazı zamanlar bu sorunun yanıtının mevcut piyasa gerçekleşme ve beklentilerini yansıtan güncel değerler olduğu ifade edilirken, bazı zamanlar ise aksi yöntemin, yani maliyet değerlerinin dikkate alınmasının daha uygun olacağı dile getirilmiştir.

Piyasada gerçekleşen işlemlerde oluşan fiyatları esas alması nedeniyle ilk tahlilde son derece objektif ve tespiti kolay bir yöntem olarak görünen gerçeğe uygun değer, tanımı gereği aslında son derece subjektif ve bazı durumlarda teorik bir değerdir. Zira ilgili varlık ve borç kalemlerinin işlem gördüğü aktif bir piyasanın bulunmadığı ve/veya piyasaların derinliğinin yeterli olmadığı durumlarda, çeşitli değerlendirme yöntemleri kullanılarak tespit edilebilecek olan bu değer (mark-to-market veya mark-to-model uygulamaları) güvenilirliği sorgulanabilmekte, bu durum raporlamadan elde edilmesi beklenen faydanın azalmasına sebep olmaktadır.

Öte yandan, gerçeğe uygun değerle ilgili yapılan çalışmalar, piyasa değerine göre ölçümün, kısa vadeli fiyat farklılıklarından fayda sağlama ya da fazla nakit pozisyonların nemalandırılması amacıyla yapılan kısa vadeli işlemler açısından daha uygun raporlama sağladığını göstermekle birlikte, uzun vadeli işlemler açısından durum hâlen tartışmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, Standart düzenleyici kuruluşlar gerçeğe uygun değer, başta yatırımcılar olmak üzere tüm paydaş kesimler açısından ihtiyaca daha uygun ve kullanışlı bir ölçü sağladığını ileri sürerken, başta bankalar ve sigorta şirketleri olmak üzere dünya genelindeki birçok uygulayıcının gerçeğe uygun değerle ölçüm konusunda bazı tereddütlerinin bulunduğu görülmektedir.

Hakkındaki tüm eleştirilere rağmen, özellikle 1980'de ABD'de yaşanan Savings&Loans krizi ile 1995'te Japonya'da patlak veren bankacılık krizinde yaşanan tecrübeler, gerçeğe uygun değer yönteminin muhasebe düzenlemelerinde artarak yer almasını sağlamıştır. Anılan yöntem, 2000 yılının başlarında Amerikan ekonomisini derinden sarsan Enron skandalıyla birlikte, yatırımcıların güvenini yeniden kazanmak ve şeffaflığı artırmak için bir çıkış yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Bugün gelinen noktada ise, yaşanan son küresel krizle birlikte, gerçeğe uygun değer yine gündemin üst sıralarına taşındığını görüyoruz. Ancak, bu kez krizin suçlusu olarak...

Finans uzmanları arasında Nisan 2009'da yapılan bir araştırmaya göre, araştırmaya katılanların yaklaşık %60'ı yaşanan son küresel krizle birlikte gerçeğe uygun değer yönteminin geçerliliğinin sorgulanması gerektiğine inanmaktadır. Başta bankacılık ve finans sektörü olmak üzere yöntemi eleştiren çevreler, finansal araçları gerçeğe uygun değer yöntemi ile ölçmenin, ekonomik şokların daha da derinleşmesi gibi bazı istenmeyen sonuçlara yol açabileceği görüşündedir. Gerçeğe uygun değer yönteminin döngüsel (procyclical) karakterli bir nitelik taşıdığı, yani finansal sistemde yaşanan bir dalgalanmayı daha da artırdığı ve dolayısıyla finansal piyasalarda aşağı yönlü hareketlere sebep olduğu ileri sürülmektedir. Aynı şekilde, gerçeğe uygun değer yönteminin ekonominin çıkış dönemlerinde bankaların kaldıraç oranlarını artırmalarına olanak sağlayarak, finansal sistemi daha kırılgan, finansal krizleri daha derin hale getirdiği belirtilmektedir. Ayrıca, sözü edilen yöntemin krizleri finansal piyasalar arasında taşıma gibi bir özelliğinin de bulunduğu ileri sürülmektedir.

Bu teze göre, bankaların varlıklarını değerlerinin altında bir fiyattan satmak zorunda kalmaları sonucunda piyasada oluşan fiyatlar, gerçeğe uygun değer yöntemi gereği diğer finansal kuruluşlar için geçerli fiyatlar haline gelmekte ve sonuç olarak finansal dalgalanmalar piyasalar arasında yayılarak kriz şeklini alabilmektedir.

Yöntemin savunucuları ise, gerçeğe uygun değer yönteminin yeni olmadığını belirterek, yatırımcıların riskli yatırımlara girerek ve spekülasyon türev enstrümanları edinerek (CDS - Credit Default Swaps gibi) başlattıkları kriz sürecinin sorumlusu olarak gerçeğe uygun değer yöntemini görmeyi yanlış olduğunu ifade etmektedir. Bu kişilere göre gerçeğe uygun değer yöntemi, kriz öncesinde ve kriz sırasında sorunların hızlı bir şekilde tespit edilmesini sağlayarak, yöneticilere ve ilgili karar mercilerine krizin etkilerini azaltacak ve kriz sürecini kısaltacak önlemler almaları için zaman sağlamıştır. Yöntemin savunucuları, eleştirilerin aksine, gerçeğe uygun değer yönteminin döngüsellik (procyclical) kapsamını azaltacak potansiyele sahip olduğunu düşünmektedir. En azından, işlem fiyatlarının ve kredi spread'lerinin kullanılabilmesi büyük krediler açısından kredi kalitesinin piyasa tarafından nasıl algılandığı anlaşılabilir. Gerçeğe uygun değer yöntemi, beklenen nakit akışlarını esas alması nedeniyle geleceğe yöneliktir ve bu özelliği nedeniyle varlıklardaki kötüleşmenin erken anlaşılmasını sağlamaktadır. Böylece kurumlar, ilave rezervler ayırarak gelecekteki potansiyel olumsuzluklara karşı erken tedbir alma imkânına kavuşmaktadır.

Öte yandan, gerçeğe uygun değer yöntemi ile finansal kriz arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan çalışmalardan biri olan ve SEC tarafından 2008 yılında Amerikan Kongresine sunulan, 50 Amerikan finansal kuruluşunun incelendiği raporda da, finansal kuruluşlar tarafından elde tutulan varlıkların yarısından daha az bir kısmının gerçeğe uygun değer yöntemi ile ölçüldüğü; gerçeğe uygun değer ile kaydedilen borçların oldukça az tutarlarda olduğu ve dolayısıyla yaşanan banka iflaslarını gerçeğe uygun değer yöntemi ile ilişkilendirmenin doğru olmadığı belirtilmektedir.

Bilindiği üzere, muhasebenin esas amacı ve temel rolü finansal istikrarı sağlamak değil, işletmelerin finansal durumlarını tarafsız şekilde ortaya koymak ve gerçeğe uygun sunum sağlamaktır. Dolayısıyla, bu temel tespitten hareketle, kanaatimizce bazı finans kuruluşlarının önemli riskler almaları sonucunda yaşanan süreç için muhasebeyi sorumlu tutmak gerçekçi bir yaklaşım olmamaktadır. Aksi düşünceler, muhasebe ve daha gelen ifadeyle finansal raporlamanın amacının sorgulanması ve içeriğine kendi imkânlarını / sorumluluklarını aşan çok daha geniş bir boyut kazandırılması sonucunu doğurmaktadır.

Finansal sistem genelinde istikrarın yeniden sağlanması için, tezgah üstü piyasalarda işlem gören türev araçların yaygın kullanımına belirli sınırlar çizilmesi; finansal araçlar ve bunların gerçeğe uygun değerleri hakkında finansal tablolar aracılığıyla yapılan açıklamaların, yatırımcıların işletmenin finansal durumu ve üstlendiği riskleri görmelerini sağlayacak şekilde genişletilmesi; muhasebe standartlarında gerçeğe uygun değer yönteminin basitleştirilerek, uygulaması hakkında açıklayıcı hükümler getirilmesi ve düzenleyici / denetleyici otoritelerin bu düzenlemelerin tutarlı ve amacına uygun olarak uygulanmaları için gerekli tedbirleri almalarının yerinde olacağı değerlendirilmektedir.